

دانشنامه فلسفه استنفورد

داوری زیباشناختی

نیک زنگویل

ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی

دانشنامه فلسفه استنفورد (۷۲)

داوری زیباشناختی

نیک زنگویل

ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی

این کتاب ترجمه‌ای است از:

Aesthetic Judgment

The Stanford Encyclopedia of Philosophy

Nick Zangwill, Aug 26, 2014

این مجموعه با کسب اجازه از گردانندگان دانشنامه
فلسفه استنفورد (SEP) منتشر می‌شود.

انتشارات قنوس

تهران، خیابان انقلاب، خیابان شهدای ژاندارمری،

شماره ۱۱۱، تلفن ۴۰ ۸۶ ۴۰ ۶۶

دانشنامه فلسفه استنفورد (۷۲)

دبیر مجموعه: مسعود علیا

داوری زیباشناختی

نیک زنگویل

ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی

چاپ اول

۱۶۵۰ نسخه

زمستان ۱۳۹۵

چاپ پژمان

حق چاپ محفوظ است

شابک: ۹ - ۳۰۵ - ۲۷۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 600 - 278 - 305 - 9

www.qoqnoos.ir

Printed in Iran

۵۰۰۰ تومان

فهرست

پیشگفتار دبیر مجموعه	۷
درآمد	۱۱
۱. داوری ذوقی	۱۳
۲. سایر مؤلفه‌های داوری ذوقی	۳۱
۳. مفهوم امر زیباشناختی	۴۷
کتابنامه	۶۵
واژه‌نامه انگلیسی به فارسی	۶۹
نمایه	۷۰

پیشگفتار دبیر مجموعه

بسیاری از کسانی که در ایران به نحوی از انحا کار فلسفی می‌کنند و با فضای مجازی اینترنت نیز بیگانه نیستند نام دانشنامهٔ فلسفهٔ استنفورد^۱ را شنیده‌اند و چه بسا از این مجموعهٔ کم‌نظیر بهره نیز برده باشند. این دانشنامه حاصل طرح نیکویی است که اجرای آن در سال ۱۹۹۵ در دانشگاه استنفورد آغاز شد و همچنان ادامه دارد. به لطف کمک‌هایی که گردانندگان این مجموعه از آن‌ها برخوردار شده‌اند، متن کامل تمامی مقالات این دانشنامه در اینترنت به‌رایگان و به آسان‌ترین شکل در دسترس خوانندگان علاقه‌مند قرار گرفته است.

نگاهی به ساختار و مندرجات مقاله‌ها و مرور کارنامهٔ نویسندگان آن‌ها، که عموماً در حیطهٔ کار خویش صاحب نام و تألیفات درخور اعتنا هستند، گواهی می‌دهد که با مجموعه‌ای خواندنی مواجهیم، مجموعه‌ای که غالباً مدخل‌های مناسبی برای ورود به گستره‌های متنوع تأمل فلسفی به دست می‌دهد. به این اعتبار، می‌توان به جرئت گفت کسی که می‌خواهد اولین بار با مسئله یا مبحثی در فلسفه آشنا شود، یکی از گزینه‌های راهگشایی که پیش رو دارد این است که ابتدا به سراغ مدخل یا مدخل‌های مربوط به آن در این دانشنامه برود.

دانشنامهٔ فلسفهٔ استنفورد (به سرپرستی دکتر ادوارد ن. زالتا^۲)

1. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (SEP)

2. Edward N. Zalta

افزون بر این که پیوندی فراگیر میان فضای دانشگاهی و عرصه عمومی برقرار کرده، ویژگی‌های درخور توجه دیگری هم دارد. حجم بسیاری از مقاله‌های این دانشنامه چشمگیر است. ظاهراً دست نویسندگان در شرح و بسط کثیری از موضوعات و مباحث باز بوده است. دیگر این که در کنار مدخل‌های نام آشنا گاه به موضوعات و مسائل کم و بیش بدیعی پرداخته شده است که شاید در نظر اول ورودشان به دانشنامه‌ای فلسفی غریب بنماید و در عین حال خواننده را به بازاندیشی درباره دامنۀ تفکر فلسفی و نسبت آن با زیست جهان خویش فراخواند. کتابنامه‌های مندرج در پایان مقاله‌ها نیز، که معمولاً به دقت تدوین شده‌اند، یکی از محسنات این دانشنامه است که به‌ویژه به کار دانشجویان و محققانی می‌آید که می‌خواهند در زمینه‌ای خاص پژوهش کنند. این را هم نباید از نظر دور داشت که خاستگاه این دانشنامه به هیچ روی موجب نشده است که متفکران و مباحث فلسفه قاره‌ای نادیده گرفته شوند.

انتشار تدریجی این دانشنامه به زبان فارسی و فراهم کردن امکان مواجهه شمار هرچه بیشتری از خوانندگان علاقه‌مند با آن، چه بسا استمرار همان غایتی باشد که مورد نظر بانیان این طرح بوده است. بر این اساس، در گام نخست انتخابی اولیه از میان مدخل‌های پرشماری که در دانشنامه آمده است صورت گرفته و کار ترجمه آن‌ها به سعی مترجمانی که با این طرح همکاری دارند به تدریج پیش می‌رود. ترجمه کل دانشنامه البته غایتی بلندپروازانه است، به‌ویژه با توجه به این که هنوز همه مقاله‌های آن به نگارش درنیامده‌اند. با این حال، تلاش بر این است که، در صورت فراهم بودن شرایط، انتشار این مجموعه استمرار پیدا کند و به سرنوشت مجموعه‌هایی دچار نیاید که آغازی چشمگیر داشته‌اند ولی دولتشان چندان پاینده نبوده است.

روال غالب این است که هر کدام از مدخل‌ها در یک مجلد منتشر شود، اما در مواردی که حجم یک مدخل از حداقل لازم برای این که به

هیئت مجلدی مستقل منتشر شود کمتر باشد، آن مدخل همراه با مدخل دیگری که با آن قرابت موضوعی دارد انتشار می‌یابد. به توصیهٔ دکتر زالتا، نسخهٔ اساس ترجمه‌ها آخرین ویراستی خواهد بود که در بخش آرشیو دانشنامه درج شده است، و همین امر در چاپ‌های مجدد ترجمه‌ها مبنا قرار خواهد گرفت. در مرحلهٔ ویرایش، تمامی ترجمه‌ها سطر به سطر با متن انگلیسی مقابله خواهند شد تا عیار کار درخور این مجموعه باشد. در این میان تلاش می‌شود توازن شایسته‌ای میان احترام به سبک و زبان هر مترجم از یک سو و اقتضائات مجموعه از سوی دیگر به دست آید. طرح انتشار این مجموعه شاید فردی بوده باشد، اما اجرا و اتمام آن البته کاری جمعی است و با تلاش مشترک و همراهی دوستانی میسر می‌شود که به این کار دل می‌سپارند. افزون بر مترجمانی که در این طرح همکاری می‌کنند، سپاسگزار دیگرانی هستم که مساعدتشان پشتوانهٔ اجرای شایستهٔ آن است. به‌ویژه از آقای دکتر زالتا و سایر گردانندگان دانشنامه قدردانی می‌کنم که اجازه دادند مجموعهٔ حاضر به زبان فارسی منتشر شود. همچنین، باید یاد کنم از آقای امیر حسین زادگان، مدیر انتشارات ققنوس، که زمینهٔ اجرای طرح را فراهم کردند؛ آقای دکتر سید نصرالله موسویان، که یاری بی‌دریغشان برای این مجموعه بسیار مغتنم بوده است؛ آقای احمد تهوری، که در تسهیل ارتباطات نقش مؤثری داشته‌اند؛ و آقای جهانگیر ملک‌محمدی و یکایک همکاران ایشان در بخش فنی انتشارات، که می‌کوشند این مجموعه با شکل و شمایلی درخور منتشر شود.

مسعود علیا

زمستان ۱۳۹۲

[درآمد]

زیبایی بخش مهمی از حیات ماست. زشتی نیز این‌گونه است. پس تعجیبی ندارد که فیلسوفان از عهد باستان تاکنون به تجربه‌های ما از زیبایی و زشتی و داوری‌های ما درباره آن‌ها توجه نشان داده‌اند. آنان کوشیده‌اند از ماهیت این تجربه‌ها و داوری‌ها سر دریاورند، و نیز سعی کرده‌اند اعتبار این تجربه‌ها و داوری‌ها را بسنجند. هر دوی این کوشش‌ها در قرن بیستم با شدت و حدت بیشتری دنبال شدند، قری که در آن تجربه زیبایی و داوری در باب زیبایی در زندگی انسان‌ها، آماج حملات بی‌امان حلقه‌های روشنفکری در اروپا و آمریکای شمالی قرار گرفت. بخش زیادی از گفتمان زیبایی از قرن هجدهم بدین‌سو مفهوم خاصی از امر «زیباشناختی» را به کار بسته بود و، بنابراین، این مفهوم به طور خاص در معرض نقد قرار گرفت. ای‌بسا ریشه‌های این تحقیر امر زیباشناختی را بتوان در بستر وسیع‌تر پاک‌دینی فرهنگی^۱ جستجو کرد که از پیوند بین امر زیباشناختی و لذت هراس دارد. حتی اگر کسی

1. cultural Puritanism

امروزه به جای توجه به فواید و منافع معرفتی، اخلاقی یا سیاسی فلان اثر هنری، بگویند که این اثر لذت‌بخش است و، به همین دلیل، می‌تواند اثر خوبی باشد، انگار که مهمل گفته است. قرن بیستم اصلاً به مفاهیم زیبایی و امر زیباشناختی روی خوش نشان نداد. با وجود این، همیشه بودند متفکرانی اعم از فیلسوفان و هنرپژوهان که پیوسته و به طور جدی به زیبایی و امر زیباشناختی می‌اندیشیدند. در بخش نخست این مقاله تقریر پرمغز ایمانوئل کانت از داوری در باب زیبایی را مرور خواهیم کرد. مفهوم «داوری ذوقی» در تقریر کانت و نیز تقریباً نزد تمام کسانی که در حیطه زیباشناسی سنتی اندیشیده و قلم زده‌اند نقشی محوری دارد. لذا، نخست شرح کانت از خصوصیات داوری ذوقی را بررسی خواهیم کرد. در بخش دوم، به مسائل و مباحثی خواهیم پرداخت که متفکران قرن بیستم پیش کشیدند. و در نهایت به تقریر کانت از داوری ذوقی متوسل می‌شویم تا ببینیم مفهوم امر زیباشناختی قابل قبول هست یا نه.

داوری ذوقی

داوری ذوقی چیست؟ کانت دو شرط اساسی و ضروری را برمی‌شمارد که به واسطه آن‌ها داوری، داوری ذوقی می‌شود: سوپژکتیویته و کلیت (Kant 1790). چه‌بسا شروط دیگری هم در داوری ذوقی ذی‌مدخل باشند، اما آن شروط پیامد این دو شرط اساسی هستند یا بر آن‌ها مبتنا پیدا می‌کنند. کانت از این لحاظ پیرو هیوم و سایر نویسندگان سنت احساس‌گرایانه^۱ انگلیسی است (Hume 1757).

۱.۱. سوپژکتیویته

نخستین شرط ضروری داوری ذوقی آن است که این داوری باید ذاتاً و اساساً سوپژکتیو باشد. این بدان معناست که داوری ذوقی بر احساس لذت یا الم مبتنی است. این ویژگی وجه ممیز داوری ذوقی و داوری تجربی است. داوری در باب زیبایی و زشتی مثال‌های اصلی داوری ذوقی است (موضوع داوری ذوقی هم می‌تواند هنر باشد هم طبیعت).

1. sentimentalist

اگر این نظریهٔ سوژکتیویستی را به شیوه‌ای «جزء‌نگرانه» تفسیر کنیم، زیاده محدود و مقید خواهد شد، به نحوی که هر داوری ذوقی‌ای با واکنش سوژکتیوی تطبیق پیدا خواهد کرد و بالعکس. گاه پیش می‌آید که شخص بر اساس استقرا یا اقتدار داوری ذوقی می‌کند. لذا، ترسیم سیمایی کل‌نگرانه‌تر از رابطهٔ بین واکنش و داوری، روح آموزهٔ سوژکتیویستی را حفظ می‌کند و در عین حال با زندگی واقعی ما نیز بهتر منطبق می‌شود. برای آن‌که آموزهٔ سوژکتیویستی از پس داوری‌های مبتنی بر استقرا و اقتدار برآید، لازم است که بیشتر صیقل بخورد، اما نباید به کلی از آن دست شست، زیرا مبنای این آموزه عاری از خطاست.

با این همه، روشن نیست که معنای سوژکتیویته [یا سوژکتیو بودن] داوری ذوقی چیست. پس لازم است از ماهیت لذت، که داوری‌های راجع به زیبایی بر آن استوار می‌شوند، تقریری به دست دهیم.

این موضوع را از جایی به بعد دیگر نمی‌توان مستقل از مسائل متافیزیکی در باب واقع‌گرایی پیگیری کرد، زیرا متافیزیک مورد استناد ما لاجرم نگرشمان به ماهیت لذت از زیبایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به‌خصوص باید بدانیم که لذت از زیبایی خصوصیات زیبایی و زشتی را منعکس می‌کند یا نه. اگر منعکس نمی‌کند، پس آیا قوای شناختی ما را به نحو دیگری درگیر می‌کند آن‌چنان که کانت می‌اندیشید؟ یا این‌که اصلاً با قوایی که برای فهم جهان به کار می‌بندیم بی‌ارتباط است

و صرفاً از جنس واکنش‌های احساسی است که به طرق مختلف آموخته می‌شوند آن‌چنان که هیوم تصور می‌کرد؟ این‌ها پرسش‌هایی بسیار دشوارند. اما وقتی چیزی را زیبا می‌یابیم و از آن لذت می‌بریم، می‌توانیم دربارهٔ این لذت سخن‌ها بگوییم بی‌آن‌که از آن طرف بام فرویفتیم.

کانت نکات مختلفی دربارهٔ لذت از زیبایی مطرح می‌کند که البته به سطح آنچه می‌توانیم تقریر «عمیق» او از ماهیت لذت از زیبایی بنامیم نمی‌رسد، تقریری که بنا بر آن، این ماهیت عبارت است از بازی آزاد و هماهنگ متخیله و فاهمه. از «ظاهر» تقریر کانت در باب لذت از زیبایی چنین برمی‌آید که این لذت فراتر است از التذاذ حسی از قبیل لذایذ حسی یا خوردن و نوشیدن. لذت از زیبایی، برخلاف چنین لذایذی، ثمرهٔ تصور ادراکی^۱ شیء است. (چه بسا به مذاق امروزی‌ها خوش‌تر باشد که بگوییم لذت از زیبایی محتوایی قصدی^۲ دارد.) افزون بر این، لذت از زیبایی، برخلاف سایر لذات قصدی، «بی‌علاقه» است؛ به بیان بسیار اجمالی، یعنی لذتی که میلی در آن دخیل نیست، یعنی لذت از زیبایی عاری از میل^۳ است. لذا، این لذت نه بر میل مبتنی است و نه بنفسه میلی برمی‌انگیزد. از این لحاظ، لذت از زیبایی با لذت حاصل از امر مطبوع^{(۱)*} و امر سودمند و لذت حاصل از خیر اخلاقی فرق

1. perceptual representation 2. intentional content

3. desire-free

* بنگرید به یادداشت‌های مترجم در پایان کتاب. — م.